

Γιατί φοβόμαστε τη γρίπη;

Από την εξάπλωση των λοιμώξεων
στην πανδημία της γρίπης

Η ιστορία επαναλαμβάνεται

επιμέλεια: Καθηγητής **Κ. Ι. Γουργουλιάνης**

Πρύτανης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
και Πρόεδρος Ελληνικής Πνευμονολογικής Εταιρείας -
τεχειριτική πνευμονία κ.λ.π.

Νικηφόρος Β. Αγγελόπουλος
Βασιλεία Γιασιράνη-Κυρίτση

Κ.Ι. Γουργουλιάνης

Ηρακλής Π. Καραγιάννης

Φωτεινή Καραχάλιου

Γραμματή Ν. Μακέλη

2 κ. έκ. **TRANSPULMINE** fo...
άκολούθως ήμερησια ένεσις
1-3 κ. έκ. ήμερησια μέχρι εξαφ...

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ 

Περιεχόμενα

Πρόλογος	9
Λοιμώδη νοσήματα και ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά ΤΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ Β. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ	15
Το χρονικό της ισπανικής γρίπης ΤΗΣ ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ	35
Η ιστορία της πνευμονίας και της γριπώδους πνευμονίας ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ	79
Η φυματίωση στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αιώνα ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ	115
Η φυματίωση στον Βόλο και το Πήλιο ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ Π. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ	139
Η κοινωνική διάσταση της φυματίωσης ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΗΣ Ν. ΜΑΚΕΛΗ	165
Οι συνέπειες της φυματίωσης στη δημογραφική εξέλιξη του Βόλου ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΙΑΣΙΡΑΝΗ-ΚΥΡΙΤΣΗ	185
Το πρώτο ορεινό σανατόριο στην Ελλάδα ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΓΟΥΡΓΟΥΛΙΑΝΗ	201
Το πρεβαντόριο Πηλίου «Τα χελιδόνια» ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΗ Π. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ	217
Επίλογος	237
Βιβλιογραφία	241

Το χρονικό της ισπανικής γρίπης

ΤΗΣ ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΥ

Η ανθρωπότητα γνώρισε πολλές πανδημίες γρίπης τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Αναμφισβήτητα όμως η πιο φονική, γνωστή και ως ισπανική γρίπη, ήταν αυτή που έπληξε την υφήλιο το χρονικό διάστημα 1918-1919. Οι βιβλιογραφικές αναφορές κάνουν λόγο για τρία επιδημικά κύματα της γρίπης στην Ευρώπη – το πρώτο τον Μάρτιο του 1918, το δεύτερο, κατά το οποίο σημειώθηκαν και οι περισσότεροι θάνατοι, από τα τέλη Σεπτεμβρίου έως τον Νοέμβριο του 1918, και το τρίτο τον Μάρτιο του 1919. Αν και υπάρχουν πολλά ερωτηματικά για τη χώρα προέλευσης του φονικού ιού, γνωρίζουμε ότι η γρίπη δεν ξεκίνησε από την Ισπανία, αλλά πιθανότατα από την Κίνα ή από τη Γαλλία, και αίτιό της ήταν ο ιός H1N1. Άγνωστος είναι και ο ακριβής αριθμός των ατόμων που νόσησαν. Πηγές όμως αναφέρουν ότι από αυτούς απεβίωσε το 20%-40%. Συγκλονιστικό είναι επίσης το γεγονός ότι τα άτομα που προσβάλλονταν είχαν ταχεία εξέλιξη και απεβίωναν σε λιγότερες από 24 ώρες, παρόλο που προσβλήθηκαν και άτομα νεαρής ηλικίας. Βέβαια στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσουμε τις δραματικές συνθή-

κες που επικρατούσαν την εποχή εκείνη — ανεπαρκείς μονάδες νοσηλείας, έλλειψη αντιβιοτικών, ανύπαρκτες μονάδες εντατικής θεραπείας, κακές συνθήκες υγιεινής, συγχρωτισμός και διαβίωση πολλών ατόμων σε μικρούς χώρους, και όλα αυτά με φόντο τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν αναφορές για την ιστορία της γρίπης και την πορεία που διέγραψε στην Αμερική και την Ευρώπη. Λίγα πράγματα όμως είναι γνωστά για τη χώρα μας, και ειδικότερα για την περιφέρεια. Με αφορμή τη γρίπη του 2009 επαναφέραμε στη μνήμη μας τη γρίπη του 1918-1919, προσπαθώντας μέσα από την ιστορία να αποκτήσουμε πληροφορίες για το παρόν που βιώνουμε και πιθανότατα και για το μέλλον. Ανατρέχοντας λοιπόν στις διαθέσιμες πηγές από εκείνη την εποχή, και συγκεκριμένα στα αρχεία της εφημερίδας *Θεσσαλία*, και συνδέοντας τα σκορπισμένα κομμάτια, στο παρόν κείμενο θα προσπαθήσουμε να ανασυνθέσουμε το χρονικό της γρίπης στην περιοχή μας.

Η πρώτη αναφορά της εφημερίδας *Θεσσαλία* είναι στις 30 Ιουνίου 1918, κι ενώ ακόμη δεν έχουν αναφερθεί κρούσματα γρίπης στην Ελλάδα. Το αρμόδιο υπουργείο γνωστοποιεί με εγκύκλιό του προς τις νομαρχίες ότι δεν θα διανέμει πλέον το ίδιο την κίνινη. Οι πρόεδροι των κοινοτήτων, των τοπικών επιτροπών ή των συνεταιρισμών πρέπει τώρα να απευθύνονται στους νομάρχες, οι οποίοι στη συνέχεια θα δίνουν σχετική διαταγή στον δημόσιο ταμία για να διανέμει αυτός τις ποσότητες κίνινης σε κάθε κοινότητα, ανάλογα με τις ανάγκες, όχι όμως περισσότερα από 100 κουτιά και όχι

λιγότερα από 25. Στα μέρη δε όπου υπάρχουν ταμεία, η διανομή θα γίνεται με βάση τα δελτία των Επιτροπών Επισιτισμού που υπήρχαν εκείνη την περίοδο.

Την επόμενη βδομάδα στον Βόλο φτάνει ο υφυπουργός Υγειονομίας του υπουργείου Στρατιωτικών και Βολιώτης στην καταγωγή Ι. Αθανασάκης για να επιθεωρήσει τα νοσοκομεία της πόλης και γενικά την υγειονομική κατάσταση.

Στις 19 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς, σε άρθρο με τίτλο «Η ισπανική γρίπη», έχουμε την πρώτη καταγεγραμμένη αναφορά για την εμφάνιση της γρίπης στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Πάτρα, όπου μερικές μέρες νωρίτερα εκδηλώθηκαν κρούσματα γρίπης η οποία σε κάποιες περιπτώσεις παρουσίαζε κακοήθη χαρακτήρα. Οι γιατροί της εποχής χαρακτηρίζουν τη γρίπη όμοια με αυτήν που έχει εμφανιστεί στην Ισπανία, από όπου έχει πάρει και το όνομά της, ενώ για την προέλευση της νόσου αυτής στην Πάτρα κυκλοφορεί η πληροφορία ότι είκοσι πέντε μέρες νωρίτερα στο εκεί καπνοκοπήριο εισήχθησαν πέντε κιβώτια συσκευασμένου καπνού που προέρχονταν από τη Θεσσαλονίκη και είχαν σφραγιστεί εκεί από το δημόσιο προκειμένου να δοθούν στην κατανάλωση. Κατά την αποσφράγιση των κιβωτίων αυτών στο καπνοκοπήριο της Πάτρας παρών ήταν ο διευθυντής Καντερές και άλλοι δεκαπέντε εργάτες. Την επόμενη μέρα από την αποσφράγιση των κιβωτίων ο διευθυντής αρρώστησε από νόσο με συμπτώματα όμοια με αυτά της ισπανικής γρίπης, και τέσσερις μέρες αργότερα απεβίωσε. Τη μεθεπομένη του θανάτου του απεβίωσε από τους ερ-

γάτες του καπνοκοπτηρίου ο Γ. Τριανταφυλλόπουλος, ενώ οι περισσότεροι εργάτες του εργοστασίου —αν όχι όλοι— αρρώστησαν με γρίπη.

Έναν μήνα αργότερα, στις 14 Αυγούστου, η εφημερίδα *Θεσσαλία* γράφει ότι η γρίπη, ισπανική ή όχι, υφίσταται πλέον και στη χώρα μας και «κρεβατώνει» κόσμο, τη χαρακτηρίζει όμως αστεία και όχι τόσο βαριά, με εξαίρεση τον θάνατο ένα δυο γερόντων.

Εις Ελβετίαν όμως κάνει θραύσιν. Αι τελευταίαι εφημερίδες είναι γεμάται από τραγικωτάτας λεπτομερείας. Εις μίαν μικράν φρουράν, αίφνης, απέθαναν εντός εβδομάδος δώδεκα άτομα, εννέα στρατιωτικοί, τρεις ιδιώται. Αξιωματικοί, βουλευταί, γνωσταί κυρίαί του κόσμου απεβίωσαν εντός ολίγων ημερών από γρίπην βαρυτάτης μορφής. Ολόκληρα συντάγματα προσεβλήθησαν και εστρώθησαν «ψάθα» εις τα νοσοκομεία. Ωρισμένα τραμ εσταμάτησαν ελλείψει υπαλλήλων, κατακειμένων όλων! Οι κινηματογράφοι έκλεισαν διά να μη μεταδίδεται το μόλυσμα. Τα σχολεία επίσης. Αι εορταί κατηγορήθησαν, αι συγκεντρώσεις εις κλειστούς χώρους απηγορεύθησαν, γίνεται δε σκέψις αναβολής και αυτών... των δημοτικών εκλογών!

Επειδή είναι πιθανό η γρίπη να επισκεφτεί και την Ελλάδα υπό βαριά μορφή, η *Θεσσαλία*, με βάση τις οδηγίες των ελβετικών εφημερίδων, γράφει: «Η ασθένεια μεταδίδεται διά των πτυέλων και εν γένει των σταγονιδίων σιέλου όταν ο άρρωστος βήχη. Μεταδίδεται επίσης από τας ακαθαρσίας της ρινός». Κατά συνέπεια απαγορεύεται η επικοινωνία με τους ασθενείς, ενώ τα μαντίλια πρέπει να βράζονται πριν

χρησιμοποιηθούν ξανά. Συστήνεται απόλυτη προφύλαξη σε όσους πάσχουν από νοσήματα των βρόγχων και των πνευμόνων και όσους αναρρώνουν από πρόσφατο κρουολόγημα. Επίσης συστήνεται προφύλαξη μέχρι την πλήρη ανάρρωση, διότι οι επιπλοκές της πλευρίτιδας και της πνευμονίας που παρουσιάζει η γρίπη αυτή, και οι οποίες προκαλούν τους περισσότερους θανάτους στην Ελβετία, οφείλονται στην πρόωρη έγερση των ασθενών.

Στις 23 Αυγούστου, με απόφαση του υπουργού Εσωτερικών, ανακοινώνεται ότι «εγκαθίστανται την εβδομάδα ταύτην εις διαφόρους πόλεις της Ελλάδος μόνιμοι υπηρεσίοι προς πρόληψιν διαφόρων επιδημιών».

Στις 3 Οκτωβρίου ανακοινώνεται ότι η γρίπη «πλην των Τρικάλων, όπου προσεβλήθησαν εξ αυτής εις ένα μόνον μήνα 68 άτομα, ενέσκηψε και εις τα Γρεβενά βαρυτάτης μορφής. Απέθανον δύο χωροφύλακες και ο ανθυπασπιστής Κονταξής· υπάρχουν δε έτερα 32 κρούσματα επικίνδυνα».

Δύο μέρες αργότερα οι γιατροί των Τρικάλων συνέρχονται σε σύσκεψη και ανταλλάσσουν απόψεις σχετικά με τη γρίπη που μασιτίζει την πόλη και τα περίχωρα. Η επιστημονική εξέταση καταδεικνύει ότι η επιδημία είναι βαριάς μορφής και οφείλεται κυρίως στην υγρασία του κλίματος. Εξαιτίας της πριν από δύο μέρες σημειώθηκαν στην πόλη 2 θάνατοι. Η κυβέρνηση ζητά, και είναι προς εφαρμογή, να εξακριβωθεί η απόσταση των διάφορων οικισμών μεταξύ τους κατά περιφέρειες, καθώς και να γίνει πρόχειρη απογραφή των κατοίκων.

Την επομένη διαβάζουμε στην εφημερίδα το τηλεγράφημα που απέστειλε την προηγούμενη μέρα ο νομάρχης Μαγνησίας Καλεύρας, ο οποίος χαρακτηριστικά αποκαλείται «ο νομάρχης μας», προς τον διοικητή της μοιραρχίας για την επιδημία στον νομό Τρικάλων και Κοζάνης, σύμφωνα με το οποίο στη Δυτική Μακεδονία έχει ενσκήψει γρίπη βαρύτερης μορφής και καθημερινά τα θανατηφόρα κρούσματα ανέρχονται σε εκατοντάδες, όπως και στον νομό Τρικάλων. Επειδή ο νομός Λάρισας βρίσκεται σε άμεση επικοινωνία με τη Δυτική Μακεδονία και τον νομό Τρικάλων, υπάρχει άμεσος κίνδυνος η επιδημία να επεκταθεί και στην περιφέρειά του. Επίσης επιβάλλεται η λήψη άμεσων προληπτικών μέτρων καθαριότητας λόγω του παρατηρούμενου συνωστισμού και στον Βόλο, καθώς και να συνέλθουν οι αρμόδιοι γιατροί με τους στρατιωτικούς προκειμένου να αποφασίσουν τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν.

Μετά το τηλεγράφημα αυτό, το απόγευμα της ίδιας μέρας, συνέρχονται στο δημαρχείο Βόλου ο δήμαρχος Σπυρίδης, ο μοίραρχος Σιφάκης, ο φρούραρχος Παπαγάκης, ο γιατρός Οικονόμου και οι στρατιωτικοί γιατροί που διαμένουν στην πόλη προκειμένου να λάβουν διάφορα προληπτικά μέτρα. Επιπλέον ο νομάρχης καλεί όλους τους γιατρούς της Λάρισας για την επομένη στις 11 π.μ. προκειμένου να ληφθούν μέτρα για τη γρίπη.

Στο φύλλο της 7ης Οκτωβρίου καταγράφεται ότι οι αρχές του Βόλου άρχισαν από χτες να λαμβάνουν δραστικά μέτρα για τον κίνδυνο μετάδοσης της γρίπης και στην πό-

λη τους. Για τον λόγο αυτό ο διοικητής της μοιραρχίας Σιφάκης επισκέφτηκε το πρωί τη συνοικία των Παλαιών με τον ενωμοτάρχη Γ. Πλυτάκη, ενώ το απόγευμα συνεργάστηκε με τον φρούραρχο. Γενικά τα μέτρα που ελήφθησαν ήταν τέτοια ώστε να υπάρχει ελπίδα ότι θα αποτραπεί ο κίνδυνος.

Μία μέρα αργότερα το υπουργείο Εσωτερικών αποστέλλει προς τις αρχές του κράτους τηλεγραφική εγκύκλιο με λεπτομερείς οδηγίες για την προφύλαξη του κοινού από τη γρίπη, που πλέον χαρακτηρίζεται ως πανδημία. Σύμφωνα με αυτές, γνωστοποιείται στο κοινό ότι τα μικρόβια της νόσου εισέρχονται στον οργανισμό από το στόμα, και γενικά από το αναπνευστικό σύστημα, και ότι οι γαργαρισμοί κυρίως με οξυγονούχο ύδωρ και οι αντισηπτικές εισπνοές μπορούν να έχουν κάποια προληπτική δράση. Επίσης η νόσος μεταδίδεται με τον βήχα και με τα εκπεμπόμενα από το στόμα σταγονίδια. Συστήνεται λοιπόν η αποφυγή των ψύξεων και της υπερκόπωσης, καθώς και των συγκεντρώσεων κάθε είδους, η διακοπή των μαθημάτων στα σχολεία και η σχολαστική διατήρηση της καθαριότητας των εσωρούχων και των χεριών. Προπαντός συστήνεται η αποφυγή συγχρωτισμού με κάθε άνθρωπο που εμφανίζει έστω και ελάχιστα συμπτώματα γρίπης. Επίσης αυτοί που αναρρώνουν πρέπει να προσέχουν ιδιαίτερα τις υποτροπές, γιατί αυτές και βαρύτερες είναι και πιο επικίνδυνες. Κατά το τέλος της όποιας έκβασης της νόσου επιβάλλεται τέλεια καθαριότητα του οικήματος και, όπου είναι δυνατό, απολύμανση.

Οι λοιμώξεις με τη μορφή πανδημιών, οι καταστροφικοί πόλεμοι, η φτώχεια, η διατάραξη της ισορροπίας του περιβάλλοντος συνυπάρχουν ως απειλές μόλις τα τελευταία χρόνια. Η ανάδειξη όλων αυτών των θεμάτων από τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας εντείνει την ανησυχία των ανθρώπων, που αισθάνονται ανίσχυροι να τα αντιμετωπίσουν. Στις μέρες μας, που οι άνθρωποι μετακινούνται καθημερινά σε όλα τα σημεία της γης, η διασπορά μιας πανδημίας γίνεται ακόμα πιο εύκολη.

Τα προληπτικά μέτρα και ο τρόπος που η κοινωνία αντιδρά ωστόσο ελάχιστα άλλαξαν σε σχέση με τις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Τα σχολεία εξακολουθούν να κλείνουν, οι κινηματογράφοι και τα θέατρα να αδειάζουν. Η γρίπη τρομάζει γιατί μεταδίδεται εύκολα. Οι ειδικοί επιστήμονες και ερευνητές που υπογράφουν τα κείμενα του συλλογικού αυτού τόμου ανατρέχουν στην εξάπλωση και αντιμετώπιση των λοιμωδών νοσημάτων κατά τον 20ό αιώνα, κάνοντας παράλληλα αναφορά στα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά τους. Εστιάζοντας στα δημογραφικά χαρακτηριστικά, στον τρόπο που οι εφημερίδες κάλυπταν τα θέματα υγείας, στα μέτρα της Πολιτείας, στις σημαντικές ιατρικές προσωπικότητες και τις πρωτοβουλίες τους, μας βοηθούν να δούμε και τη σημερινή πανδημία της γρίπης σφαιρικότερα και αποδραματοποιημένα, συμβάλλοντας στην καλύτερη παροχή υπηρεσιών υγείας.

Η έκδοση συνοδεύεται από οπτικά ντοκουμέντα και αρχειακό υλικό.

ISBN 978-960-455-766-0



ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 4766